

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.3(16).2024.322-327

О. П. Шовкопляс,

аспірант,

Державний податковий університет

e-mail: bemrsud_4a@ukr.net

ORCID ID 0009-0004-4018-6943

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В СУДІ ЗА УЧАСТЮ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

У статті розглядаються питання, пов'язані з особливостями психологічної тактики підтримки державного обвинувачення в судах, під час розгляду справ за участю суду присяжних засідателів. Приділено увагу дослідженню психологічних особливостей поведінки в суді державного обвинувача під час спілкування з обвинуваченим, присяжними засідателями, захисником, іншими учасниками процесу. Участь прокурора в судовому засіданні ставить щодо нього високі моральні вимоги. Ці вимоги може виконати прокурор, який володіє високим рівнем правової та загальної культури, знаннями основ психології та риторики, законів логіки, що вміє вести полеміку.

Зазначено, що істотне значення для досягнення взаєморозуміння з учасниками судового процесу має вибір аргументів, послідовність та логіка й тактика їх викладу. Державний обвинувач має прагнути встановлення психологічного контакту з обвинуваченим, потерпілим, адвокатом, свідками та використовувати індивідуальний підхід до кожного з них. Від правильно обраної тактики проведення допитів у ході судового слідства залежить якість підтримки державного обвинувачення. До прийомів, що дають змогу встановити психологічний контакт з допитуваним, можна віднести постановку питань у доступній формі, прояв інтересу до особистості, індивідуальний підхід, ввічливе коректне ставлення до позиції та вміння вислухати, неупередженість.

Зроблено висновок, що державний обвинувач, який професійно та тактично правильно вибудує свою участь у суді присяжних засідателів, зуміє ефективно, в межах закону, впливати на суддів та учасників судового розгляду та довести, що саме його позиція є правильною та об'єктивною, може з упевненістю назвати себе гарантом дотримання конституційних прав громадян у кримінальному провадженні.

Наголошено, що виголошення промови в дебатах – найбільш відповідальний момент у діяльності прокурора. Саме тут прокурор може об'єктивно та компетентно, чітко і ясно, використовуючи різні методи, способи та прийоми ораторської майстерності та знання з психології, а також закони логіки, виявляючи повагу до суду, викласти свою позицію у кримінальному провадженні.

Ключові слова: прокурор, державне обвинувачення, психологічні знання, суд, судовий розгляд, присяжні.

Відомо, що судовий розгляд за участю колегії присяжних засідателів має ряд істотних відмінностей від звичайного судового процесу в суді загальної юрисдикції. Нормативно закріплена КПК України специфіка кримінального провадження за участю колегії присяжних засідателів посилює потребу в наявності психологічних знань в учасників кримінального провадження як зі сторони захисту, так і зі сторони обвинувачення.

Успіх діяльності прокурора в цих умовах залежить не тільки від якості зібраної на досудовому розслідуванні доказової бази, його власної кваліфікації як юриста, а й від уміння вибрати та реалізувати оптимальну стратегію поведінки, використовувати найбільш переконливу для присяжних форму донесення інформації.

Н. А. Лугіна, З. О. Кушнір у статті «Роль прокурора в кримінальному провадженні щодо приватного провадження в умовах реформування органів прокуратури» справедливо звертають увагу, що цій темі присвячені численні класичні праці українських юристів, у яких, поряд із правовими аспектами розглядаються питання, що мають психологічну природу та щодо особливостей спілкування державного обвинувача з іншими учасниками процесу, даються рекомендації про вибір найбільш ефективної форми такої комунікації. Це свідчить про те, що вчені усвідомлюють значущість психологічної складової підтримки державного обвинувачення в суді присяжних, а прокурори-практики мають потребу в конкретних психологічних рекомендаціях, викладених зрозумілою для них мовою. Вказана проблема вимагає глибокого наукового дослідження та вирішення. За цією тематикою наукових праць недостатньо. Крім того, вони переважно носять дослідницький, а не прикладний характер, основну увагу авторів привертають колегії присяжних як мала соціальна група, специфіка прийняття ними групового рішення під час винесення вироку [1, с. 53].

Участь прокурора в судовому засіданні пред'являє щодо нього високі моральні вимоги. Він повинен правильно визначити свою поведінку в будь-яких найскладніших ситуаціях, не порушуючи прав та законних інтересів учасників процесу, етичних норм. Як і для будь-якого учасника судового розгляду, для нього велике значення має «ефект першого враження». Сприйняття особистості державного обвинувача починається зі своєчасності його появи в залі судового засідання, зовнішнього вигляду, манери триматися, пози, міміки, жестів.

Особливу увагу потрібно приділяти промові прокурора. Вона повинна бути правильною, ясною, зрозумілою, логічною, не містити розпливчастих фраз і виразів, відповідати середньому рівню розвитку більшості осіб, присутніх у суді, їх реальних інтелектуально-духовних ресурсів, душевних якостей.

Істотне значення для досягнення взаєморозуміння з учасниками судового процесу має вибір аргументів, послідовність і логіка й тактика їх викладу. Державний обвинувач має прагнути встановлення психологічного контакту з обвинуваченим, потерпілим, адвокатом, свідками та використовувати індивідуальний підхід до кожного з них.

Від правильно обраної тактики проведення допитів у ході судового слідства залежить якість підтримки державного обвинувачення. До прийомів, що дають змогу встановити психологічний контакт з допитуваним, можна віднести постановку питань у

доступній формі, прояв інтересу до особистості, індивідуальний підхід, ввічливе коректне ставлення до позиції та вміння вислухати, неупередженість.

Психологи рекомендують враховувати професійну приналежність потерпілого, свідків (лікар, водій, педагог, актор тощо), розробляти план спілкування, в якому має бути передбачено врахування їх особистісних інтересів. Починати розмову потрібно із особливостей професійної діяльності з метою розташувати до себе співрозмовника, викликати його довіру, а потім перейти до вивчення обставин, фактів, які входять до предмета доказування.

Звертаючись до поняття «предмет доказування», науковці висловлюють позицію, що це специфічне процесуальне позначення предмета пізнання в кримінальному провадженні – це такі об'єктивно існуючі властивості та зв'язки, тобто фактичні обставини досліджуваної події, які мають правове значення, характеризують його як суспільно небезпечне та кримінально каране діяння, а особу, яка вчинила діяння, як винну. Встановлення таких сторін події відповідає пізнавальній потребі суспільства, бо дає змогу застосувати відповідні норми права та досягти мети судового розгляду» [2, с. 183].

Прокурор повинен використовувати знання психологічних особливостей особи під час допиту обвинуваченого. Особливо, якщо обвинувачений неповнолітній. Допит неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, свідка та потерпілого має деякі особливості, зумовлені віком, соціальними, морально-психологічними, тактичними особливостями допитуваного. Аналіз практики показує, що основною і найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, що проводиться за участю малолітніх осіб (до 14 років), є допит. Незважаючи на те, що частина малолітніх у загальній масі осіб, які допитуються у кримінальних провадженнях, відносно невелика, однак вони з різних причин іноді володіють інформацією, що має виключно важливе значення для органів розслідування. Працівники судово-слідчих органів у момент виконання свого професійного обов'язку, зокрема отримання цікавих для них відомостей щодо провадження, що розслідується, часом не завжди враховують зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на достовірність показань, а часом просто ігнорують емоційний стан малолітнього, що допитується. Для налагодження взаємозв'язку з неповнолітнім, що спрямований на захист психіки дитини від негативного впливу зовнішніх чинників, необхідно враховувати психотравмувальний характер впливу на його психіку під час проведення судово-слідчих дій і створити особливі сприятливі умови. Особливе місце у вивченні особистісних особливостей неповнолітнього займає визначення типу його темпераменту та властивості характеру, що значно спрощує встановлення психологічного контакту з допитуваним, дає змогу правильніше розуміти його особливості, варіювати у такий спосіб тактичні прийоми допиту.

Отже, однією з умов допиту неповнолітнього свідка та потерпілого, які забезпечують отримання повних і достовірних показань, є встановлення психологічного контакту між допитуваним малолітнім та працівником правоохоронного органу. Недарма під час допиту неповнолітній не попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань з тієї причини, що законодавець дав можливість встановлення психологічного контакту з допитуваним неповнолітнім свідком, не

призначивши за це покарання. Ця обставина свідчить про прояв турботи та захисту з боку держави щодо неповнолітніх, які допитуються під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Державний обвинувач повинен уміти грамотно використати психологічний вплив на учасників процесу, особливо під час розгляду кримінальних проваджень за участю присяжних засідателів.

На думку науковців, «...психологічний вплив – це вплив на психологічний стан, думки, почуття та вчинки людей, виконаний із допомогою психологічних засобів» [3, с. 57].

Виголошення промови в дебатах – найбільш відповідальний момент у діяльності прокурора. Саме тут прокурор може об'єктивно та компетентно, чітко і ясно використовуючи різні методи, способи та прийоми ораторської майстерності та знання з психології, а також закони логіки, виявляючи повагу до суду, викласти свою позицію у кримінальному провадженні.

Інтереси та позиції учасників судових дебатів – антагоністичні (через виконання різних функцій). Однак кожен повинен дотримуватись вимог морального характеру. Це ті вимоги, які пов'язують з етичними началами, з уявленнями про те, що морально дозволено чи не дозволено в судових дебатах.

Автори підкреслюють, що «в своїй промові він (прокурор-обвинувач) не повинен ні представляти справу в односторонньому вигляді, витягуючи з неї лише обставини, що викривають обвинуваченого, ні перебільшувати значення доказів або важливості кримінального правопорушення. Так, унаслідок цих етичних вимог прокурор запрошується сказати своє слово також щодо спростування обставин, що здавалися сформованими проти обвинуваченого» [4, с. 62].

Існує наукова позиція, коли автори справедливо зазначають, що поряд з вимогами правильності позиції державного обвинувача по суті, суворої відповідності закону його висновків про винність обвинуваченого, кваліфікації кримінального правопорушення та міри покарання важливе значення мають психологічні особливості мови, дотримання почуття міри під час оцінювання суспільної небезпечності кримінального правопорушення та оцінювання особистості обвинуваченого, потерпілого, свідків, їх поведінки на досудовому розслідуванні та в судовому розгляді. Прокурор повинен уміти переконувати присутніх у своїй правоті, не порушуючи законних прав та інтересів громадян [5, с. 210], сприяти моральному вихованню обвинуваченого, потерпілого, свідка, інших осіб, що беруть участь у провадженні, а також присутніх у залі суду. На підтвердження свого висновку про значущість психологічних знань у діяльності державного обвинувача науковці наводять приклади з класичних творів, де описуються різні образи прокурорів, які вимовляють обвинувальну промову, і дають можливість порівняти, яке враження справляють їхня поведінка та мовлення. Так, одним з основних показників якості підтримки обвинувачення в суді присяжних засідателів є винесення судом законного, обґрунтованого та справедливого вироку відповідно до кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Усе це неможливо без володіння державним обвинувачем механізмом психологічного громадського спілкування, вмінням застосовувати різноманітні психологічні прийоми

щодо учасників кримінального процесу. Грамотний, кваліфікований виступ державного обвинувача в суді присяжних сприяє формуванню позитивного ставлення до органів прокуратури та зміцнення їхнього авторитету.

Крім того, державний обвинувач, який професійно й тактично правильно вибудує свою участь у суді присяжних засідателів, зуміє ефективно, в межах закону, впливати на суддів та учасників судового розгляду та довести, що саме його позиція є правильною та об'єктивною, може з упевненістю назвати себе гарантом дотримання конституційних прав громадян у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лугіна Н. А., Кушнір З. О. Роль прокурора в кримінальному провадженні щодо приватного провадження в умовах реформування органів прокуратури. *Електронне науково-практичне фахове видання «Журнал східноєвропейського права»*. 2020. Випуск 74. С. 51–57.
2. Лапкін А. В. Психологічні аспекти добору прокурорів. *Бочаровські читання*. Харків, 2018. С. 181–184.
3. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. К., 2013. 352 с.
4. Промова прокурора в судових дебатах у кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. / Мустеця І. В., Демченко Г. В., Антонєць О. В., Троян О. Л., Шевченко О. О., Курило І. В., Бутенко А. М., Шмалєня С. В., Столітній А. В., Туркот М. С. та ін. ; за ред. Мустєци І. В., Демченка Г. В., Шмалєні С. В., Туркота М. С. Київ : Норма права, 2023. 140 с.
5. Полянський Ю. Є. Особливості правового статусу прокурора – державного обвинувача за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 трав. 2013 р. Т. 2. О. : Фенікс, 2013. С. 210.

REFERENCES

1. Luhina N. A., Kushnir Z. O. Rol prokurora v kryminalnomu provadzhenni shchodo pryvatnoho provadzhennia v umovakh reformuvannia orhaniv prokuratury. *Elektronne naukovo-praktychne fakhove vydannia «Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava»*. 2020. Vypusk 74. S. 51–57.
2. Lapkin A. V. Psykholohichni aspekty doboru prokuroriv. *Bocharovski chytannia*. Kharkiv, 2018. S. 181–184.
3. Konovalova V. O., Shepitko V.I u. Yurydychna psykholohiia : pidruchnyk. K., 2013. 352 s.
4. Promova prokurora v sudovykh debatakh u kryminalnomu provadzhenni : nauk.-prakt. posib. / Mustetsa I. V., Demchenko H. V., Antonets O. V., Troian O. L., Shevchenko O. O., Kurylo I. V., Butenko A. M., Shmalenia S. V., Stolitnii A. V., Turkot M. S. ta in. ; za red. Mustetsy I. V., Demchenka H. V., Shmaleni S. V., Turkota M. S. Kyiv : Norma prava, 2023. 140 s.

Шовкопляс О. П. Значення психологічних знань у діяльності прокурора в суді за участю суду присяжних

5. Polianskyi Yu. Ye. Osoblyvosti pravovoho statusu prokurora – derzhavnoho obvynuvacha za Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy* : materialy Mizhnar. nauk.prakt. konf., 16–17 trav. 2013 r. T. 2. O. : Feniks, 2013. S. 210.

O. P. Shovkoplias. THE SIGNIFICANCE OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR IN A JURY COURT

The article examines issues related to the peculiarities of psychological tactics of supporting the state prosecution in courts, when considering cases with the participation of a court of jurors. Attention is paid to the study of the psychological features of the state prosecutor's behavior in court during communication with the accused, jurors, defense counsel, and other participants in the process. The prosecutor's participation in the court session places high moral demands on him. These requirements can be fulfilled by a prosecutor who has a high level of legal and general culture, knowledge of the basics of psychology and rhetoric, the laws of logic, who knows how to conduct polemics.

It is noted that the choice of arguments, the sequence and logic and tactics of their presentation are of significant importance for achieving mutual understanding with the participants in the court process. The public prosecutor should strive to establish psychological contact with the accused, the victim, the lawyer, witnesses and use an individual approach to each of them. The quality of support for the state prosecution depends on the correctly chosen tactics of conducting interrogations during the judicial investigation. Techniques that make it possible to establish psychological contact with the interrogated person include asking questions in an accessible form, showing interest in the individual, an individual approach, a polite and correct attitude to the position and the ability to listen, impartiality.

It was concluded that the public prosecutor, who professionally and tactically correctly builds his participation in the jury trial, will be able to effectively, within the limits of the law, influence the judges and participants in the trial and prove that his position is correct and objective, can confidence to call oneself a guarantor of the observance of the constitutional rights of citizens in criminal proceedings.

It was emphasized that delivering a speech in a debate is the most important moment in a prosecutor's activity. It is here that the prosecutor can objectively and competently, clearly and clearly, using various methods, methods and techniques of oratorical skills and knowledge of psychology, as well as the laws of logic, showing respect for the court, present his position in the criminal proceedings.

Key words: prosecutor, state prosecution, psychological knowledge, court, trial, jury.

Стаття надійшла до редколегії 24 липня 2024 року